

'Yolcu ile Yılan' Adlı Masalın Göstergebilimsel Çözümlemesi

Kâmil İŞERİ
Ankara Üniversitesi

[Çalışmamızın amacı, Saussure'ün ortaya atıp, Hjelmslev'in geliştirerek Greimas'ın kuramını oluşturduğu Yazınsal Göstergebilim yöntemini kullanarak **Yolcu ile Yılan** adlı metni çözümlenektir. Bu metni seçmemiz için belirli bir nedeni yoktur. Göstergebilimsel çözümleninin yazınsal nitelikli bir metne nasıl uygulanabilir sorusunu yanıtlamak, metnin iletisini, anlam evrenine girmede Greimas'ın önerdiği eyleyenler modelinin uygulanmasının anlam ya da anlamlama sorununa nasıl bir yaklaşım getirdiğini göstermek ve bunu bir metin üzerinde uygulamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.]

0.Giriş Gözlemleri

Bir metni çözümlenemde birden çok çözümleneme¹ aracı, yöntemi kullanılabilir, ancak biz anlatıyı sadece yüzeysel düzeyde sözdizimsel bir birim olarak yer alan eyleyenler şemasında göstermekle yetineceğiz. Kuşkusuz bir metin diğer çözümleneme yöntemleriyle de çözümlenebilir, metnin iletisi, yapısı, anlamı ortaya konabilir. Göstergebilimsel bir yöntemi seçmek matematikteki çarpma işlemine benzetilerek açıklanabilir. Bir sayının diğer bir sayıyla çarpımı bir sayıyı gösterir:(2x2=4). Bunun doğruluğu için de bir işlem yapmak gerekir: *sağlamasını yapmak*. İşte göstergebilim bir metni çözümlerken, kendi içersinde tutarlı, metnin anlam evrenine, yüzeysel ve derin düzeylerdeki yapısına açıklık getirirken böylesi bir yöntem kullanır. Kullandığı çözümleneme araçlarıyla belirlediklerini hep denetler. Özne tutumlarını değerlendirirken bile nesnellığı, bilimselliği ön planda tutar.

Göstergebilimin temel konusu anlamdır. Bu anlamın bildirişim isteminden kaynaklanıp kaynaklanmaması hiçbir şeyi değıştirmmez. Bunu Greimas, **Sémiotique et sciences sociales** adlı yapıtında 'yatak yapmak' örneğiyle açıklar. 'Yatak yapmak' bir iletisimde bulunmak değil, bir işi yerine getirmektir. Bununla birlikte, insan en basit işleri yaparken bile ekinel durumunu belli eder bize, en azından toplum çevresine bağlı olduğunu gösterir. İnsan farkında olsun ya da olmasın etrafını çevreleyen göstergelerle iç içe yaşar ve özgül nitelikleri, işlevleri ne olursa olsun, insan evreninde yer alan her nesnenin, her olgunun, aynı zamanda bir gösterge niteliği taşıdığını, bir göstergeler dizgesine katıldığını gösterir. Bu nedenle göstergebilimin sorunu insan için dünyanın ve insanın anlamı sorunudur(bkz.Yücel,1999:103).

Göstergebilim, kendini söylemleri biçimlendiren ve amacını ortaya koyan anlamlı düzenlemelerin çözümlenmesi olarak tanımlar. Göstergebilimin birinci ilkesi içkinlik, daha açık deyişle nesnenin özerkliği kendini oluşturan ilişkilerin çözümlenmesi üzerine kurulu olma ilkesidir. A. E. Kıran'a göre göstergebilimin konusu kısaca "toplumsal ve bireysel söylemi biçimlendiren anlamlı yapıları oluşturmak" olarak belirlenir. Yine "göstergebilim, anlamı soyut, sınırları belirsiz bir kavram olarak ele almadığı gibi doğal dilin değışik biçimlerde gerçekleştirdiği, sınırladığı anlamın görüntüleriyle ilgilenmektedir: Sözcük, tümce, noktalama imleri ve metinler. (...) Göstergebilim kuramı, anlamı ifade eden ve ortaya çıkaran hangi anlatım biçimi olursa olsun anlamlama olgusunu tek olarak görmektedir. [Buna göre] yazınsal bir metnin bir tek anlamı

vardır ve değişik bakış açılarından incelendiğinde bu bir tek anlamın değişik yüzleri görünür”(Kıran,1998:238).

Göstergebilimin amacı, diğer bütün insanbilim dallarına bilimsel çözümleme yöntemi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Göstergebilim, dilbilimin kavram ve yöntemlerini kullanır ve onları temel alarak yeni bir tündengelimli, kendine yeten, nesnesini dil ve dildışı gösterge dizgelerini(her türlü gösterge dizgeleri) inceleme nesnesi olarak belirleyen, tutarlı bir bilim dalı olmuştur.

Göstergebilimsel bir çözümleme, metnin değişik katmanlarına uygulanabilecek değişik türdeki örnekçeleriyle metni sorgulamakta, metinde verilmek istenen(yazınsal nitelikli metinlerde örtük olarak verilen) iletiyi ve metinde çözümlemecinin veya yazarın verdiği sorunu ya da sorunları bulmaya yardımcı olmaktadır. “Göstergebilimsel çözümleme, anlamlı bir bütüne yaklaştığında anlatım düzleminin özelliklerini, yani dilsel ve biçimsel yapıları bir başka etkinlik alanına bırakarak doğrudan doğruya içerik düzleminin biçimine yönelir”(Rifat,1996:26). Bu nedenle göstergebilim, içerik düzlemindeki biçimin de üç değişik düzeyde düzenlendiğini ve üç aşamada çözümlenebileceğini benimsemektedir. Yüzey yapıdan derin yapıya doğru bir yön izleyen bu çözümleme yöntemi şöyle bir adlandırılmayla sıralanmaktadır: *Söylemsel düzey, anlatsal düzey, mantıksal-anlamsal düzey*. Bu düzeyler de iki tür bir süreç içermektedir: *Üretim süreci ve çözümleme süreci*. Çözümleme nesnesinin başlangıcında yaratılan soruna gösterge dizgelerinin üretimi açısından ve kuramsal olarak ele alındığında, mantıksal-anlamsal düzeyden(derin yapıda yer alan ve anlam oluşumunun temellendiği en soyut, en temel aşama) anlatsal düzeye(temel anlam yapılarının anlatı izlencelerinde yer aldığı işlevsel birimler olan eyleyenlere dönüştüğü aşama) oradan da söylemsel düzeye(işlevsel birimler olan eyleyenlerin kişi durumuna dönüşerek belirli bir zaman ve uzam içinde yer aldığı aşama) geçiş söz konusu olmaktadır. Üçüncü aşamadan sonra ele alınan göstergebilimin inceleme konusu dışında kalan anlatım düzlemi metinselleşme süreci gelmektedir.

Bizim çalışmamızda izleyeceğimiz yol da gösterge dizgelerinin çözümlenmesi açısından olacaktır. Çünkü karşımızda üretilmiş bir metin vardır ve ilk bakışta gördüğümüz metnin anlatım düzlemidir. Bu nedenle göstergebilimci çözümlemesine anlatım düzleminden başlamaktadır. Yapılacak ilk iş anlatım düzlemini kesitleyerek önce söylemsel düzeye, yani kişilerin uzam ve zaman içinde yer alışlarını belirlemektir, sonra anlatsal düzeye(anlatı izlenceleri, eyleyenler) geçilir ve oradan da anlamsal-mantıksal düzeye ulaşılmaktadır. Bunu özetlemek istersek; yazınsal bir metni göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle çözümlemek isteyen göstergebilimci çalışmasına anlamlı bir bütünün içerik düzlemine yüzeyden derine doğru üç düzeye ilişkin izleyeceği yol ya da yapacağı işlemler ve sırası şu biçimde olmalıdır(Rifat,1996:27)

1. *Söylem kişilerinin, zamanların ve uzamların bir dil yetisi aracılığıyla nasıl düzenlendiğini, sözelimi sanatsal, yazınsal bir tasarımın söylem aşamasına nasıl geldiğini araştırır.*

2. *Eyleyenlerin olay örgüsü içindeki işlevlerini saptamaya, kişilere bağlı bir eylem, olay ve duyguların nasıl düzenlendiğini, bir anlatı izlencesi içinde nasıl eklemendiğini kavramaya çalışır.*
3. *Metnin ilk iki düzeyinde belirlenen anlam evreninin temellendiği, kaynaklandığı en soyut, en mantıksal, en derin düzeydeki gücül yapıların neler olduğunu görmeye ve göstermeye yönelir.*

Bütün bunların yüzeyden derine doğru adlandırılması da şu biçimde olmaktadır: 1. Söylem çözümlemesi, 2. Anlatı çözümlemesi, 3. Temel yapı(mantıksal-matematiksel) çözümlemesi.

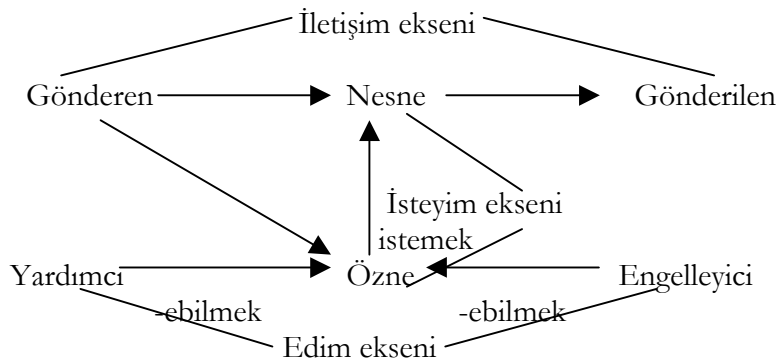
Anlatı²lardaki anlamlar çeşitli aşamalardan geçerek birbirleriyle bütünleşerek, birbirleriyle benzeşerek, birbirlerine karşıtlık oluşturarak, dış dünyaya göndermelerde bulunarak, başka yapılara dönüşerek oluşmaktadırlar. Anlamların üretilmesinde yaratıcı kişinin kendi eğilimleri, elindeki anlamlı birimleri kendi isteği doğrultusunda olduğu gibi başkalarının istekleri doğrultusunda da onu anlatı yaratmaya zorlasa da bir anlatıda anlam tektir ve bakış açıları değiştikçe anlamın diğer yüzü görünür. Göstergebilim de yazınsal olsun ya da olmasın her türlü anlatıya karşı bir bakış açısı kazandırması açısından da önemli bir rol üstlenir. Bir anlatının çokanlamlılığı onun üzerinde her şeyin söylenmesi demek değildir. Göstergebilim çokanlamlı anlatılara yaklaşırken yine anlatının kendi içerisinde bulunan tutalı bağıntılar ve ilişkiler kurarak metni yeniden yapılandırarak metnin üretiliş sürecini ortaya koymaya çalışır, bunu yaparken her şeyin birbiriyle tutarlı ya da tutarsız bir bağıntı içinde bulunduğunu var sayarak bu bağıntıları ortaya koyabilecek yöntemsel bir yaklaşım sergiler. Başka deyişle, metnin üretim sürecine ulaşmak için kimi araçlar kullanarak anlamın üretiliş koşullarının nasıl oluştuğunu saptamaya çalışır.

'*Yolcu ile Yılan*' adlı metnimiz yazınsal tür olarak bir masal metnidir. Metinde –mİş³ anlatımın kullanılması: "*Bir kişi seyahata çıkmış. Yolda gidiyormuş...*", konuşma dilinin özelliklerinin yazıya yansıtılması, kişi, zaman ve uzamın belirsizliği, doğada varolan canlı-cansız varlıklara insansal özelliklerin yüklenmesi(öküz,ırmak,yılan,tilki gibi), masalların bir anlatı türü olmalarına karşın bu anlatının yapısından kaynaklanan söylemsel öğelere yer verilmesi, gelecek-geçmiş-şimdiki zaman ulamları ve diyaloglar yani anlatsal ve söylemsel özelliklerin bir arada kullanılması, anlatıcının dış odaklı, yani olayları olduğu gibi aktarma görevini üstlenerek olayları dıştan gözlemleyen bir aktarıcı durumunda olması bu anlatının masal olduğunu tanıtlar bize.

Başlıca iki anlatı izlencesi saptadığımız metinde yine masallara özgü kişileştirme, doğadaki varlıkların, nesnelerin, insan özelliği bulunmayan canlıların varlığı ve insan gibi konuşmaları, davranmaları metnimizi masal olarak değerlendirmemizdeki diğer belirleyicilerdir. Şunu da ekleyelim, masal türü metinlerde olduğu gibi, bu masalda da zaman ve yer belli değildir. Olayın nerelerde, hangi ülkede ve hangi dönemde, hangi ay, yıl, gün, haftada nerede geçtiği pek açık değildir. Şimdi bir metnin anlamsal incelemesinde A. J. Greimas'ın, V. Propp'tan esinlenerek ortaya attığı "**Eyleyenler Modeli**"ni inceleyelim.

1. Greimas'ın Eyleyenler Modeli

Anlatı çözümlenmesinde, metnin anlamının nasıl oluştuğu, metnin yüzeysel düzeyinden derin düzeyine doğru bir yol izlenerek ortaya konmaya çalışılmaktadır. A. J. Greimas'ın ortaya attığı anlatı izlencesinin gerçekleşme süreci bu model uygulanarak anlaşılır duruma getirilebilir. Kurama göre her metinde anlatıyı oluşturan altı eyleyen(Özne-Nesne-Gönderen-Gönderilen-Yardımcı-Engelleyici) bulunur ve bunlardan ilk dördü birçok anlatıda yer alır(baş, birincil derecede kahramanlar) diğer ikisi ise zorunlu olmamakla beraber anlatıda bulunabilir(ikinci derecede olan anlatı kişileri). A. J. Greimas bunu şu biçimde şemalaştırmaktadır(bkz. Kıran,1993:61):

Yukarıdaki şemada da görüldüğü gibi **gönderen-gönderilen** ilişkisi *iletişimsel*, **özne-nesne** ilişkisi *isteyimsel*(isteğe dayalı), **yardımcı-engelleyici** ilişkisi ise *güce* dayalıdır. Eyleyenler örnekçesi özne tarafından amaçlanmış nesne üzerinde yoğunlaşırken gönderen ile gönderilen arasında iletişim söz konusudur. Bu üç eksen T. Yücel, D. ve A. Patte'dan yararlanarak aşağıdaki gibi açıklar(1999:120).

İletişim eksenini: tüm iletim, aktarım ve alım olgularının gerçekleştiği düzlemdir. Bu eksende göndericinin işlevi başka bir kişi ya da nesneye: alıcıya bir şey iletmek ya da onun hangi nesneye gereksinimi olduğunu belirlemektir. Nesneyse bu eksende göndericinin “iletildiği” ya da alıcının “yoksun bulunduğu” şey olarak tanımlanır.

İsteyim eksenini: istekten kaynaklanan edimlerin eksenidir. Burada özne iletimin kaynağı kendisi olmamakla birlikte, gerçekleştirdiği değişik eylemlerle önündeki tüm engelleri aşarak nesnenin alıcıya ulaşmasını sağlar.

Edim eksenini: öznenin isteyimden gerçekleştirime geçtiği, eylemini gerçekleştirmek için gerekli güçle donandığı düzlemdir. Bu gücü kendisine kimi kez bir kişi, kimi kez bir nesne, kimi kez bir nitelik, kimi kez bir bilgi olarak tanımlanan ya da bunların hepsini birden içeren destekleyici sağlar. Engelleyici de aynı destekleyicinin niteliklerindedir ancak temel özelliği öznenin işini güçleştiren olumsuz bir güç olmasıdır.

Ayrıca, altı eyleyenin altısı da kimi anlatılarda ortaya çıkabilirken kimi anlatılarda çıkmayabilir. Ancak temel olarak eyleyimsel bir düzlenekten söz edilirse en az iki eyleyenin(özne-nesne) bulunmasının zorunluluğu da belirtilmelidir. Öte yandan özne ile nesne arasındaki bağıntı bir eyleme dayanmaktadır.

Dolayısıyla bu bağıntı edimsel bir bağıntıdır ve temel sözcüyü oluşturur. Buna göre de iki tür temel sözcük bulunur: *durum sözcüğü, edim sözcüğü*.

Abmet'in ayakkağısı dar geliyor(durum) *Abmet okuldan geliyor*(Edim)⁴

Bu sözcüklerden birincisi bir durumu, ikincisi bir edimi dile getirir: birincisinde *nitelik, durağanlık*(statisme), ikincisinde *eylem, devingenlik*(dynamisme) söz konusudur. Durum sözcüğü *bağlaşım*(conjonction) ya da *ayrışım*(disjonction) sözcükleri olmak üzere iki türdür. Edim sözcüğü belirli bir eylem yoluyla, bu durumlarda bir dönüşümü, yani bağlaşım durumundan ayrışım durumuna ya da ayrışım durumundan bağlaşım durumuna geçişi içeren bir sözcük olarak tanımlanır(Yücel,1999:122). (Buna göre bir durum dönüşümüyle sonuçlanan süreç bir anlatı olarak nitelenir. Bu da *dar anlatı* olarak değerlendirilir. Bunların birleşip ve metnin bütününü oluşturması da geniş anlatı olarak değerlendirilir⁵.) Greimas göstergebiliminde bir durum sözcüğüyle onu yönlendiren edim sözcüğünden oluşan dar anlatının yapısı **anlatı izlencesi**⁶ programme narratif) olarak adlandırılır ve bir birim olarak benimsenir. Daha geniş bütünlerin çözümlenmesinde önemli bir işlevi bulunan bu yapı iki biçimde eklenir:

$$1- A\dot{I}=[\ddot{O}1 \rightarrow (\ddot{O}2 \cap N)]^7$$

$$2- A\dot{I}=[\ddot{O}1 \rightarrow (\ddot{O}2 \cup N)]$$

Anlatı izlencesi “herhangi bir özneye gerçekleştirilen ve herhangi bir özneyi etkileyen bir durum değişimi” olarak yorumlanabilir ve yalın bir sözdizimsel birim olarak değerlendirilir. Bu sözdizimsel birim içinde yer alan eyleyenler(edim öznesi, durum öznesi ve nesne) işlevleri dışında herhangi bir nitelik taşımadıkları için de herhangi bir anlatı kesiti kolaylıkla bir anlatı izlencesi biçiminde çözümlenebilir. Birbirinden çok farklı anlatı kesitleri, hep aynı yöntemle, aynı yapıda bir anlatı izlencesi biçiminde gösterilir. Söz konusu izlence kendisini ortaya çıkaran söylemle özdeşleşmemektedir. Çünkü anlatı izlencesi içerik düzleminde, söylem ise belirim düzleminde yer alır. Bunun sonucu olarak da anlatı izlencesi her zaman yalın bir biçimde gösterilen durum değişiminin söylem düzleminde karmaşık biçimlerle ortaya çıkabileceğini, açık da, içkin(örtük) de olabileceğini belirtmek gerekir. Öte yandan bağlaşım bir değere erişme, bir değeri edinme, ayrışma, ondan kopma, uzaklaşma, yoksun kalma biçiminde tanımlanır. Ama bu kazanılan ya da yitirilen değer somut bir nesne, bir nitelik, istenen ya da kaçınılan bir durum sunabilir. Bununla birlikte ayrışım olumsuz, bağlaşım olumlu olarak değerlendirilemez, izlencenin bağlamı bu durumu belirler. Edim öznesi, durum öznesi gibi iki ayrı öznenin bulunması iki ayrı kişinin varlığının bulunmasını gerektirmez. Her iki işlevi tek bir varlık üstlenebilir. Böyle durumlarda aynı varlığın kendi kendini bir değerden yoksun bırakması ya da ona kavuşturması söz konusudur. Gerek değer nesnelerin, gerekse anlatı izlencesini temellendiren edimlerin her zaman elle tutulur, gözle görülür nitelikte olmadıkları, dolayısıyla bir değil iki türlü değişimi olduğu görülür: *kalgısal ve bilisel*.

Bir anlatı izlencesinde gerek öznenin gerek nesnenin duruma göre bir kişi, soyut ya da somut bir nesne de olabileceği söz konusudur. Bunun yanında göstergebilimsel olmayan yazınsal araştırmalarda

çözümleme genellikle kişiler üzerinde yoğunlaştığı için ele alınan bütüncelerin birçok yanlarının gözardı edildiği, önemsiz sayılarak konudışı bırakıldığı ve/ya da gözden kaçırıldığı sıkça belirtilen ve eleştirilen bir durumdur. Eyleyenlerin işlevselliği böyle bir sakıncayı kendiliğinden ortadan kaldırdığını söylemek pek de yanlış bir değerlendirme olmaz.

Anlatı izlencesinin en küçük, en sınırlı anlatı örneğinin dar anlatıyı oluşturduğu ve bu nedenle de bir birim olarak tanımlanması tüm anlatının tek bir izleneye indirgenip onunla açıklanması demek değildir. Kimi anlatı biçimlerinin (halk masalları) aynı izleneyi önemsiz değişikliklerle birkaç kez yinelemeleri bir yana geniş anlatılar her anlatı izlencesinin kendinden önce ya da kendinden sonra gelen anlatı izlencelerine mantıksal bağlarla bağlandığı, dolayısıyla birimlerin birbirlerini zorunlu kıldığı bir anlatı izlenceleri dizisi, yani anlatı izlencesi birimlerinden daha üst bir düzlemde yer alıp onları kapsayan, tanımı gereği de bir ilerleme, bir gelişim içeren bir bütün, T. Yücel'in deyişiyle *anlatı izlemi*ni oluşturur. Anlatı izlencesinden anlatı izlemine yani birimlerden birimlerin oluşturduğu bütüne geçildiği zaman bölünme ve dağılma gibi görünen durum yerini bütünlük ve belirginliğe bırakmaktadır.

Bununla beraber tüm anlatı türlerinde, örneklerinde her öznenin karşısında yer alan bir karşı-özne bulunur. Belirli bir nesneye göre tanımlanan karşılıklı bağıntılarda, birinin yengisi diğerinin yenilgisi (yolcu-yılan tam uyuyor) birinin bulduğu ötekinin yitirdiği olarak belirir. Böylece aynı anlatı birbirine karşıt, gene de birbirini bütünleyen iki anlatı izlemi: *izlem-karşı-izlem* biçiminde eklenir. Bizim seçtiğimiz metinde yolcu ile yılanın durumu da böyle bir görünüm sunar. İkinci kesitte aralarında yaptıkları sözleşmeleri gereği danışılacak öznelerin verecekleri yanıt(lar) birinin kazandığı, diğerinin kaybettiği anlamına gelmektedir. Bu anlamda yolcunun izlemine karşıtlık oluşturan yılanın karşı-izlemi söz konusudur.

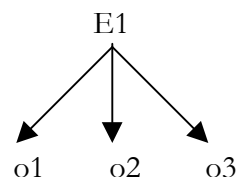
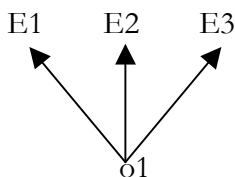
Her anlatı aynı temel çizgiye göre birbirini izleyen üç deneyim biçiminde gelişip sonuçlandığı söylenebilir (Yücel, 1999:127-128):

Yetilendirici deneyim: öznenin belirli bir edimi gerçekleştirebilmesi için gerekli edinci kazanması

Sonuçlandırıcı deneyim: öznenin izlencesini gerçekleştirebilmesi gereken edimi başarması

Onurlandırıcı deneyim: öznenin başarısının (kahramanın) başkalarının tanınması ve onaylanması

Greimas'a göre bu üç temel deneyimden oluşan anlatı çizgesi yalnızca her anlatıda karşımıza çıkan bir kalıp, yalnızca her anlatı kahramanının izlediği bir yol olarak değil, insan eyleminin, insan yaşamının anlamının aranması olarak da yorumlanabilir. Ayrıca, Bu eyleyenleri gerçekleştiren oyuncular vardır. Bir oyuncu(O) birden çok eyleyeni gerçekleştirebilirken tek bir eyleyen(E) bir kaç oyuncu tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Greimas, 1973:161; 1983:49):

Tek bir eyleyen(E1) söylemde birden çok oyuncu(o1, o2, o3) tarafından gerçekleştirilebilir. Bunun tersine tek bir oyuncu(o1) birden çok eyleyeni(E1, E2, E3) gerçekleştirebilir.

2.Kesitlerin İncelenmesi

İncelememizin başında metnimizi kesitlere⁷ ayırdık. Çünkü bir anlatıyı göstergebilim açısından çözümleyebilmek için anlatının anlam kavşaklarına, kesitlere(söylem çözümlemesinin birinci aşaması) ayrılması ilk yapılacak iştir. Bu, metnin anlam evrenine girmeyi kolaylaştırmaktadır. Masalımızın olay örgüsündeki eklemlenmesi dikkate alınarak anlatı metnimizin altı kesitten oluştuğunu söyleyebiliriz. İlk kesit anlatıya girişi sağlayan bir giriş(başlangıç) kesitidir. Diğer beş kesitse metnin anlamsal açıdan oluşumunu sağlayan anlatı izlencesinin düzenlendiği dönüşümlerin gerçekleştiği kesitlerdir. Son altıncı kesit bir yargıyla(yaptırımla) son bulur. Bu masallara özgü bir durumdur ve metnimizin masal olduğunu belirleyen tanıtılardan birisidir. Metinde iki anlatı izlencesi bulunmaktadır. Her ikisi de Yolcu(Ö1) tarafından planlanır ve uygulamada başarı sağlanarak birincisinde yaşamıyla ödüllendirilir, ikincisinde ise hem tavukları kaybetmez, hem de tilkiyi(Ö5) cezalandırarak yaptırıcı ve edim öznesi olarak ortaya çıkar(G=Ö). Başlangıçta istek ve bilgiyle donanımlı olan Ö1 güçten yoksundur. İzlencesini gerçekleştirebilmesi için bu gücü elde etmesi gerekmektedir. Bunu aklının ve kurnazlığının yanında Ö5'in de yardımıyla edinerek her iki anlatı izlencesini başarıyla tamamlar. Bu anlamda Ö1 gerçek bir öznedir(BEN)⁸.

Metnimizde 5 özne, 5 nesne(değer-nesne) yer almaktadır. Bunlardan biri diğerlerinden(insan olma bakımından) ayrılmaktadır. Ayrıca, Tilkinin(Ö5) iki eyleyen işlevi vardır. Birinci izlencede Ö1'in yardımcı eyleyeni(Ö2 için engelleyici), ikinci izlencede karşıözne(Ö2'nin konumunda) durumundadır. Metnimizdeki eyleyenleri şu biçimde belirleyebiliriz:

Ö1: Yolcu	Ö3: Öküz(yrd-eng)	N1: Ö2'nin canı	N3: Tavuk-Horoz
Ö2: Yılan	Ö4: Irmak(yrd-eng)	N2: Ö1'in yaşamı	N4: Tazı(lar)
	Ö5: Tilki(yrd-eng))		N5: Ö5'in canı

2.1.Birinci Kesit: Giriş(Başlangıç) Durumu

“Bir kişi seyahate çıkmış. Yolda gidiyormuş.” ile başlayıp anlatı izlencesinin de başlangıcı sayılacak *Ey, madem ki öyle, gideriz, üç yere danışırız, üçü de “soka” diye fetva verirlerse o vakit sok beni*” ile biter. Giriş durumu sunan bu kesitte Yolcunun(metin bütünü gözönünde bulundurulursa) birinci anlatı izlencesi başlamaktadır. Zaten göstergebilimsel çözümleme için giriş durumu masalın genel anlatı izlencesini ortaya koymaktadır. Ancak giriş durumunda da asıl izlenceyi oluşturacak ama kendi içersinde bir bütünlük gösteren bir olay vardır. Bu olay yolcu ile yılanın anlatı izlencelerini başlatıcı niteliktedir. Bu kesitte ve diğer kesitlerde birincil özneler yolcu ile yilandır. Başka deyişle bu kesitte başlıca iki oyuncu vardır: *Yolcu ve Yılan*.

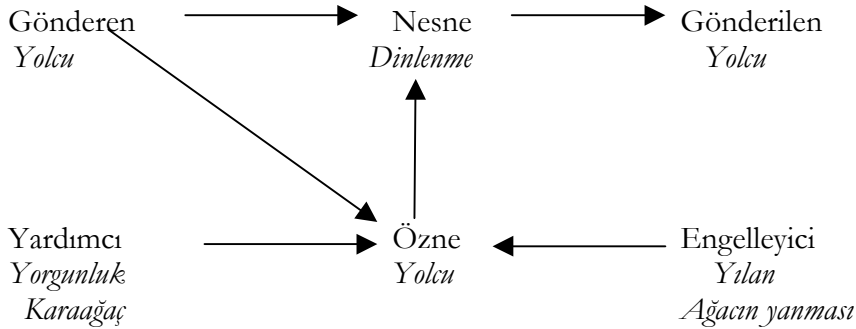
Diğer kesitler de gözönünde bulundurularak metnin uzamını: kapsayan uzam(kır) / kapsanan uzam(yol) olarak belirleyebiliriz.

Kesitin başlangıcında tek özne vardır: *yolcunun biri*. Yorulup karaağacın dibinde dinlenmesi, ateş yakması tek olarak gerçekleştirdiği edimlerdir. Ağacın yanmasıyla ikinci özne belirir. Bu iki özne metnin birinci izlencesi boyunca birlikte. Zaman ve uzam boyutundaki değişimlere göre durumları da değişmektedir. Bu kesite göre durum gösterenlerinde aşağıdaki saptamalar yapılabilir:

<u>Yolcu</u>	<u>Yılan</u>
+güç	-güç
+bilgi	+bilgi
+esenlik	-esenlik
+tümlük	-tümlük
+yeteneklilik	-yeteneklilik
-birliktelik	-birliktelik
+yaşam	±yaşam

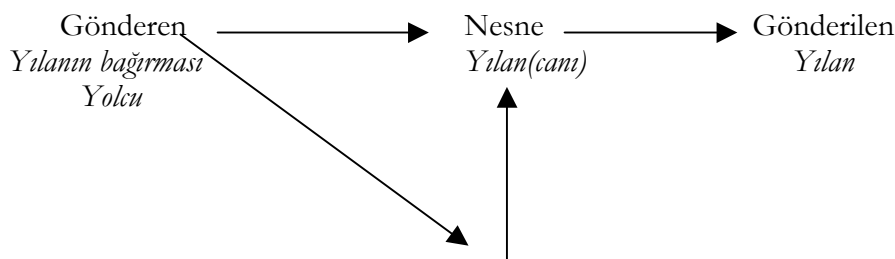
Yolcunun(Özne1, bundan sonra Ö1), yılanla(Özne2, bundan sonra Ö2) karşılaştığı, ağacın yandığı, yılanı yandıktan kurtardığı ve yılanı kurtardıktan sonra yılanın yolcuyu sokmak isteyip de aralarında bir sözleşmenin gerçekleştiği kesiti, yolcunun(Ö1) bakış açısıyla eyleyenler şemasında şöyle gösterilebilir:

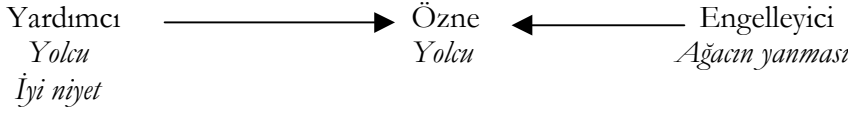
1a

Ö1, hem gönderen özne, hem de edim öznesidir. Ağacın yanması ve ağaçta da Ö2'nin olması Ö1'in dinlenme isteğini gerçekleştirmesine izin vermez. Ö1'in dinlenme isteği, gücü ve bunu yapacak bilgisi vardır. Tam edimini gerçekleştireceksen başka bir durumdan ötürü bu edimi yarım kalır ve başka bir edim gerçekleştirir: (*yanmakta olan ağaçta birazdan yanacak olan ya da yanma tehlikesinde olan*) Ö2'yi kurtarmak. Bu durumu eyleyenler şemasında gösterirsek aşağıdaki gibi bir görünüm elde ederiz.

1b

Ö1, yanmakta olan ağaçta bulunan ve ağaçla birlikte yanması olanaklı olan başka bir öznenin varlığıyla karşı karşıyadır ve iyi niyeti Ö2'yi yanmaktan kurtarır. Ancak hiç beklemediği bir durumla karşılaşır. Ö2, Ö1'i sokmak istediğini, sokacağını söyler. “*Ey insanoglu ben seni sokacağım.*” edim sözcüsiyle iyilik yapma karşısında kötülük bulma biçiminde bir dönüşüm gerçekleşir. Kesitin başlangıcında ve yangından sonra Ö2yi kurtardığı ana kadar güç, bilgi, esenlik, tamlık gibi özelliklere sahip olan Ö1de, Ö2yi kurtarmasıyla tersi bir dönüşüm gerçekleşir. Zaman ve uzam boyutundaki değişikliğe bağlı olarak Ö1 ve Ö2'nin durum gösterenlerinde şu biçimde değişiklikler ortaya çıkmaktadır:

<u>Yolcu</u>	<u>Yılan</u>
-güç	+güç
+bilgi	+bilgi
-esenlik	+esenlik
-tümlük	+tümlük
+yeteneklilik	+yeteneklilik
+birliktelik	+birliktelik
±yaşam	+yaşam

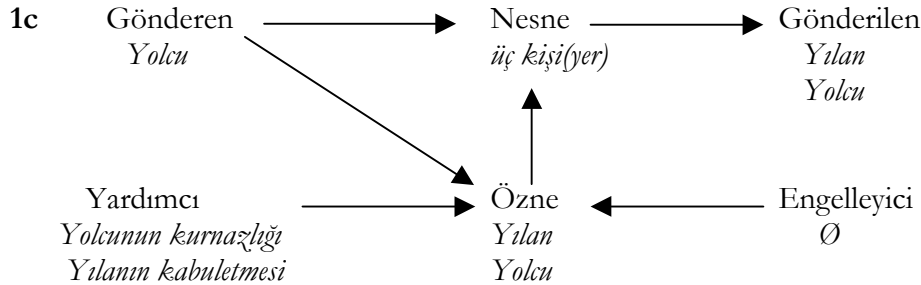
Birinci kesiti zaman ve uzam açısından değerlendirdiğimizde Ö1, Ö2'den daha büyük bir uzamda yer alır. *Bir kişi seyahate çıkmış. Yolda gidiyormuş...* sözceleri kişiyle birlikte uzamın varlığını belirtmektedir: Belirli olmayan bir kişi, belirli olmayan bir yolda yürümektedir. Ancak karaağacın ve yılanın varlığı bize uzamın bir kırsal bölgede olduğunu göstermektedir. Diğer kesitler de gözönünde bulundurulursa kapsayan uzamın kırsal alan, kapsanan uzamın ise yol ve karaağaç olduğu biçiminde bir belirleme yapılabilir. Uzam da değişmektedir. Ağacın üstü ve altı çelişik bir durum sergilemektedir. Ağaç yanmadan Ö2 için ağaç üstü esenlikliken ağacın yanmasıyla eseniksiz bir uzama, Ö1 için ağaç dibi esenlikliken Ö2'yi kurtarmasıyla birlikte eseniksiz bir uzama dönüşmektedir. Bu durumda aşağısı ve yukarısı çelişik bir durum sunar.

<u>Yukarısı</u>	<u>eksiklik</u>	<u>esensizlik</u>
Aşağısı	tamlık	esenlik

Zaman her ne kadar masal türlerinde belirli olmasa da bir kişinin uzun ya da kısa ama yürüyüp yorulacağı kadar ki bir süreyi kapsamaktadır(dinlenmek istemek). Ö2 ise ağaçta esenlikteyken ağacın yanmasıyla esenlikli olan uzamı eseniksizliğe dönüşmektedir. Ancak birinin yardımıyla kurtulabilir. Kurtulma gücüne sahip değil ama isteği ve bilgisi vardır. Ö1 için esenlikli olan kır uzamı(ağaçdibi), Ö2'yi kurtarmasıyla eseniksiz bir uzama dönüşmektedir. Kendini kurtaranı(Ö1'i) sokmak istemesi, Ö2'nin(yılanın) dış gerçeklikte varolan özelliğinin anlatıya yansıdığını göstermektedir. Bu, anlatı izlencesinin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Okuyucuyu ya da dinleyiciyi meraklandırır ve daha sonraki aşamaları okumasını ya da dinlemesini sağlar. Başlangıçta nesnesiyle ayrışık olan özne kesit sonunda birleşiktir:

$$[A\dot{I}=(\ddot{O}1 \cup N \rightarrow \ddot{O} \cap N)]^9$$

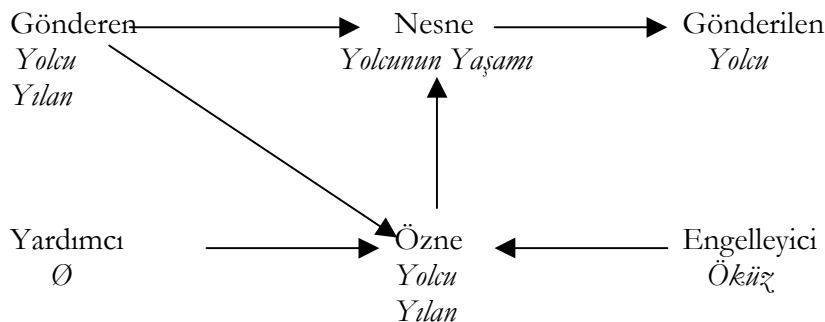
Ö1'in "üç yere danışalım üçü de soka diye fetva verirse sok ben?" durum sözcüğüyle birlikte hem aralarında bir sözleşme, anlaşma sağlanır. Bu durum eyleyenler şemasında şu biçimde gösterilebilir:

Ö2 sokma görevini veren ve üstlenen öznedir. Baştaki isteği gerçekleşmez ama bu, bir sonraki duruma bırakılır. Anlatı izlencelerini, kendilerini daha doğrusu Ö1'in yaşaması ya da ölmesiyle sonuçlanacak bir serüvene atılırlar. Aralarında sağlanan sözleşme doğrultusunda yola koyulurlar ve bu da ikinci kesitin başlangıcını oluşturur.

2.2. İkinci Kesit: Sözleşmeleri Gereği İlk Danışılan Öznenin Anlatıya Katılması

"Kalkıyorlar yola dişıyorlar. Giderken bir öküz'e raslıyorlar" ile başlayıp "burdan aldık fetvayı" ile biten bu kesitte anlatının bütünlüğü ve yolcu ile yılan açısından yardımcı/engelleyici eyleyenlerini gerçekleştiren üçüncü bir oyuncu yani öküz'ün katılımı gerçekleşir ve onun tanıklığına başvurulur. Kendi izlencelerini oluşturmak için başlangıçta anlaştıkları üç yer(yargılayıcı kişi) bilinmeyen danışma kurulundan biridir öküz. Bu durumda öküz bilinmeyenden(O'dan) bilinene(Ben'e) dönüşür. Öküzü durum anlatılır ve danışılır, aldıkları yanıt Ö2'nin lehineyken, Ö1'in aleyhinedir. Zaten bu durum izlenceleri gereği birinin lehineyse ötekinin de aleyhinedir. Bunu eyleyenler şemasında gösterelim:

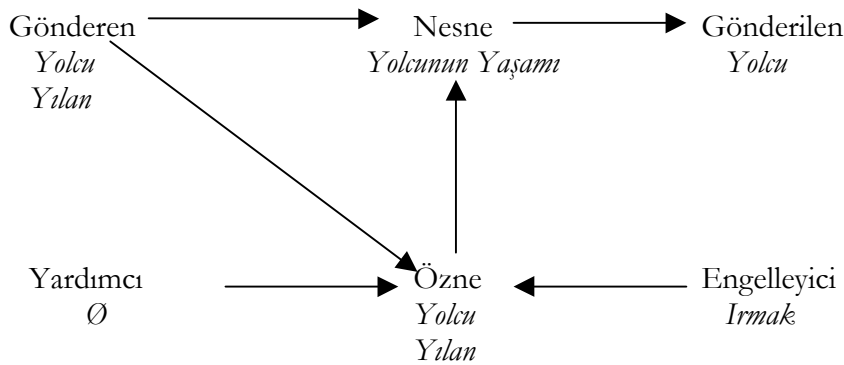

Öküz, yine kendi açısından(kendine yapılanlardan) insanoğlunu cezalandırmak ister, ancak gücü ve bilgisi buna yetmemektedir. Ö2, onun için bir fırsattır ve ikisi birleşerek Ö1'i cezalandırmak isterler. Bu kesitteki uzam yine kır uzamıdır. Ö1, Ö2 ve engelleyici konumundaki oyuncu(öküz) her üçü aynı uzamda

yer alırlar. Zaman ise belirli değildir, ancak yine günün herhangi bir saatinde olduğu düşünülebilir. Ama yolda ve süren, ilerleyen bir zaman söz konusudur. Ayrıca Ö1'in Ö2'yi kurtarması ve iyilikte bulunması öküz tarafından gözardı edilerek olaya kendi bakış açısını getirip tamamen kendisinin önceden edindiği ve dış dünyadaki gerçeklikle de bağıntılı yargısını aktarır. Yargısını aktardıktan sonra engelleyici konumundaki eyleyen(öküz) anlatı bütünlüğü gözönünde bulundurulduğunda işlevini tamamladığı görülür. Yani öküz üç danışmandan biridir ve danışılıp yanıtı alındığında işlevi de sona ermektedir.

2.3. Üçüncü Kesit: ikinci danışman öznenin(Irmak) anlatıya katılımı

Bu kesitte bir öncekiyle benzerlik gösterir. Sadece özne ve “sokar” sözcüğünü üretmedeki dayanağı, gerekçesi değişiktir. Irmak(Ö4) anlatıya katılır ve kesit sonunda anlatıdan çıkar. Irmak uzamın kır uzamı olduğunu tanıtlar, bu düşünceyi destekler ve Ö1 ile Ö2 yoldadır. Zaman biraz daha ilerlemiştir. Karşılaşma bilinçli değil rastlantısaldır. Ö4 bilinmeyen öznenin bilinen özneye dönüşür ve onun danışmanlığına başvurur, bir önceki kesitteki yanıt alınır ve Ö2 izlencesini gerçekleştirir, amacına ulaşmada bir adım daha ilerler. Ö1 içinse bu durum tam tersine işler. İkinci danışman Özne(Ö4 Irmak)'nin bakış açısıyla eyleyenler şeması şu biçimde oluşturulabilir.

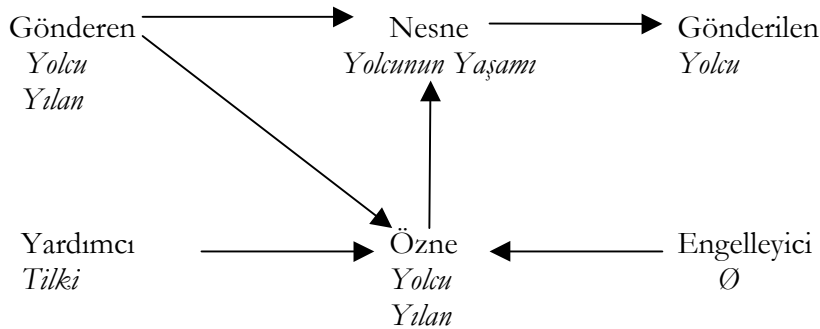
Bu kesit bir öncekinde olduğu gibi yinelenmeli bir yapı sunmaktadır. Ö1'in iyilik yaptığı gözönünde bulundurulmaz ve engelleyici konumundaki eyleyeni gerçekleştiren oyuncu olarak beliren ırmak, insanoğlu adına Ö1'i cezalandırma isteğindedir ve karşısına çıkan fırsatı değerlendirir. Bu kesitte bir başka öznenin önceki kesitteki yanıtıyla son bularak Ö1'in tek bir şansı kalır ve “sokamaz” yanıtını bulabileceği bir başka oyuncunun çıkması ümidiyle (Ö2 için bu tam tersi) yola koyulurlar.

2.4. Dördüncü kesit: üçüncü danışman öznenin(Tilki) katılımı

Bu kesitte ortaya çıkan ve sonuç durumunu gerçekleştiren Özne(Tilki, Ö5) son danışman öznedir. Önceki iki kesitteki gibi durum bilgisine sunulur ve yanıt vermesi istenir. Alınan “sokamaz” yanıtı Ö1'in Ö2 ile olan anlatı izlencesini sonlandırır. “Sokamaz” yanıtı Ö1'in ölüm tehlikesini ortadan kaldırır. Ö2 baştaki sözleşmeye uyararak (ve olanlardan habersiz) Ö1 ve Ö5'nin yanından ayrılarak anlatıdan da çıkar.

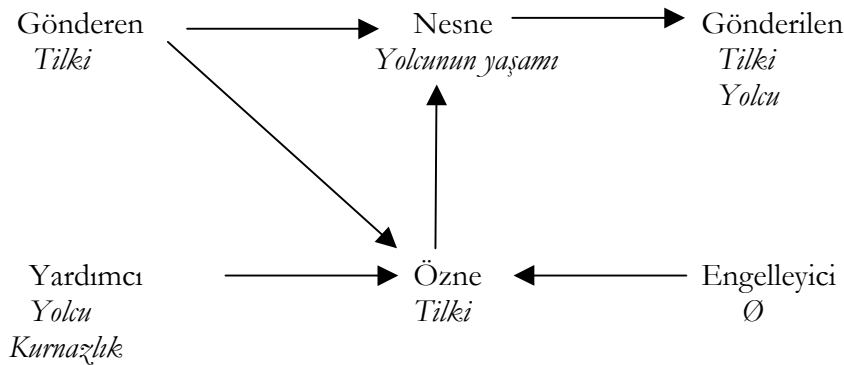
Önceki iki kesitten farklı olarak birinci izlencenin tamamlayıcısı ve ikinci izlencenin başlangıcı sayılacak yanıt değişmektedir. Bu durumu eyleyenler şemasında gösterelim:

4a

Bir başka bakış açısıyla(Ö5'nin bakış açısıyla) bu kesiti ele alırsak; bu kesit bir ön anlaşma, bir şey karşılığında Ö1'in lehinde yanıt verme olarak gerçekleşir. Diğer iki danışman oyuncunun tersine Ö5 dış gerçeklikle bağlantılı kurnazlığını ön plana çıkarır ve yanıtı da karşıdan beklentisi doğrultusunda diğer iki danışman öznenin tersinedir. Verdiği yanıt Ö1'in yaşamasını sağlarken, Ö2'nin sokma isteğinin gerçekleşmemesine neden olur. Bu Ö5 için bir şey kazanma umududur. Bu durumu eyleyenler şemasında gösterelim:

4b

Ayrıca bu kesitte, Ö5'e danışıldığı sırada Ö1 ile Ö5 arasında gizli bir anlaşma sağlanır. Bu anlaşmanın ne olduğu bir sonraki, Ö2'nin ayrılışından sonra belirlenir. Bu belirleme Ö1 ile Ö5'in arasında yeni bir anlatı izlencesinin doğmasına neden olur: Daha doğrusu Ö1'in ikinci izlencesini oluşturmaktadır.

“Arkadaş, bana ne getireceksin sen?”

“Sana ben kırk tavukla kırk horoz getireceğim.”

“Peki, nereye getireceksin onları?”

“Yarın, falan yerde geniş bir tarla var, ıssız bir yer. Sen beni orada bekle.”

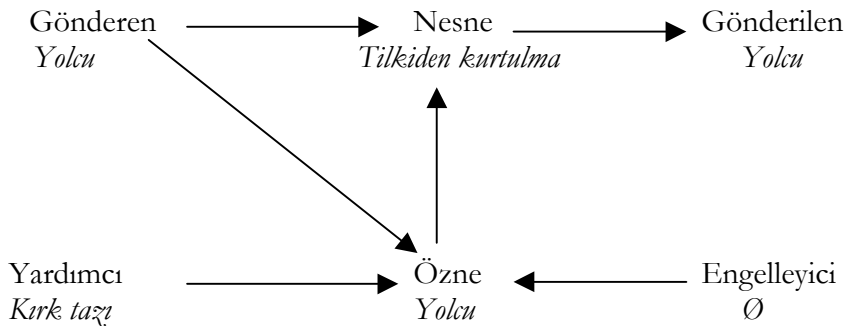
Bu sözlerle birlikte Ö1, hem yönlendirici özne, hem de edim öznesi olarak kendisinin ikinci izlencesini belirler. Daha sonraki kesitte gerçekleşecek, ancak ıssız bir yer, boş, geniş bir tarlada tasarladığı izlencesini gerçekleştireceği uzam da belirir:

Ö1, Ö5'in dış dünyada gerçekliği bulunan özelliğiyle(kurnazlık) ona karşılık verir. Başka deyişle, kurnaz tilkiye kurnazlıkla karşılık verir. Zaman yine belirli değildir. Ancak anlaşma sağladıkları izlencede zaman "yarım" olarak belirtilir. Yarının hangi yarın olduğu kesin değildir. Yarın da bugüne göre değer kazanacağından anlatıda zamanla ilgili bir im, işarete rastlanmaz. Ancak şu söylenebilir: masalın zamanı iki günlük bir süreyi kapsamaktadır ve iki temel izlencenin biri bugün, ikincisi ise ertesi gün gerçekleşmektedir. Bu kesiti eyleyenler şemasında şöyle gösterebiliriz.

Dikkat edilirse bu son iki eyleyenler şemalarında eyleyenlerden(engelleyici) biri işlevsel olarak yer almamaktadır. Zaten A. J. Greimas'ın da belirttiği gibi en az dört eyleyenin(gönderen/gönderilen-özne/nesne) bulunması anlatı izlencesinin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Diğer ikisi (yardımcı ve engelleyici) görünmeyebilir. Yine bunlar da ikinci dereceden eyleyenlerdir.

2.5. Beşinci Kesit: Ö1'in İkinci İzlencesinin (Ö5 ile olan) Edim Aşaması

"Adam kırk tazı koyuyor çuvalın içine" ile başlayıp "tilki fırlamış, kaçmış, güç bela kurtulmuş tazıların ellerinden" ile biten ve beşinci olarak belirlediğimiz kesit, Ö5'in sürprizle karşılaştığı, Ö1'in izlencesini tamamladığı kesittir. Ö5 belirlenen yere(ıssız,boş tarla) belirlenen zamanda(ertesi gün) Ö1'den önce gelir ve olacıklardan habersiz bekler. Ertesi gün zaman belirteci olarak bu kesitte belirir. Uzam yine kırdaki boş, geniş, aynı zamanda ıssız, kimselerin olmadığı bir tarladır. Her iki özne için ıssız olmasına karşın esenlikli bir uzamdır, ancak tazıların gelmesiyle Ö5 için esenliksiz bir uzama dönüşür. Ö5 karşılaştığı sürprize şaşırır ve güç de olsa kurtulmayı başarır. Başlangıçta Ö5 nesnesine(N:tavuk-horoz) uzaktır(Ö5 U N) izlencenin sonunda değer-nesnesine kavuştuğunu sanırken değer-nesnenin değişmesiyle(bir bakıma kendinden daha güçlü özneye karşılaşır) kendisi av nesnesi konumuna dönüşür. Sonuçta yine başlangıç durumunda olduğu gibi değer-nesnesine ulaşamaz ama kendisi de tazılara yem olmaktan kurtularak yaşamda kalır. Ö1 izlencesini başarıyla tamamlar ve kırk tavuk ve kırk horozu kaybetmediği gibi kandırmayla kendi yaşamını da kurtarmıştır. Ö1'in izlencesi eyleyenler şemasında şöyle gösterilebilir.

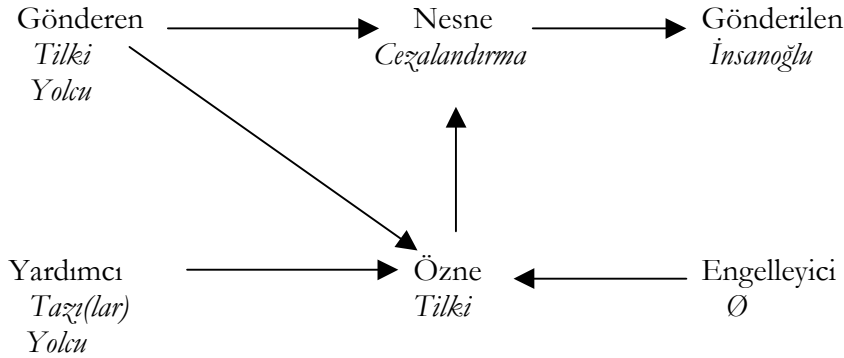
2.6. Altıncı Kesit: sonuç durumu, Ö1'in Ahdetmesi

Altıncı ve son kesit olarak belirlediğimiz bu kesit, "Yüksek bir taşın başına çıkmış da" ile başlayıp Ö1'in sözcüğü ve ahdinde durduğunu belirten "Hala da ahdinde duruyor" ile biter. Bu kesitte Ö5 için

esenliksiz duruma dönüşen(tarla) uzamdan esenlikli(yüksekçe bir taşın üstü) bir uzama geçilir. Dolayısıyla ikinci anlatı izlencesinin uzamsal görünümü aşağıdaki gibi bir görünüm sunar:

$$\frac{\text{Kapsanan uzam}}{\text{Kapsayan uzam}} - \frac{\text{tarla}}{\text{kır}} - \frac{\text{taşın üstü}}{\text{kır}}$$

Bu kesitte tek bir özne vardır: Ö5. tavukları yemeyi düşünürken kendi can derdine düşen Ö5 güçlükle canını kurtarır. Bu durum eyleyenler şemasında aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Bu son kesit Ö1'in akıllılığıyla(kurnazlığıyla) ikinci izlencesinin de başarıyla son bulduğu kesittir. Ö1 anlatı boyunca iki izlençe planlar ve her ikisinde de kurnazlığıyla(istek+bilgi+güç) başarılı olur, birinci izlençe de yaşamda kalır, ikincisinde de tavuk ve horozları kurtararak kurnaz özellikli Ö5'e ders verir. Ö5 kendisine Ö2'nin, Ö1'i sokup sokmayacağı sorulduğunda verdiği yanıtta pişmanlık duyar ve Ö1'in ikinci izlencesini gerçekleştirdiğinde Ö3 ve Ö4'ün verdiği yanıtı vererek aynı sözceyi "İnsanoğluna iyilik mi yarar?" söylemsel düzeyde dile getirir. Bunu söylemesi son kesitteki olayı yaşamamasından kaynaklanmaktadır. Oysa tersi bir durum(tazı yerine tavuk) olsaydı, böyle söyler miydi? Öyle görünüyor ki söylemez ve kaş göze devam ederdi. Ya da tilki tavukları bu yüzden mi yemektedir? Nedeni ne olursa olsun şurası gerçek ki tilki tavukları yer, yemektedir de.

3. Sonuç

Anlatının başından sonuna kadar hep bir karşıtlık ilişkisinin, dönüşümlerin bulunması, öznelerin biri için lehte olan durumun düğeri için tersi bir durum yaratması, daha sonra değişen durumlarda birinin aleyhinde olan durum diğerinin lehine bir durum yaratması bu anlatının genel izlemine oluşturmaktadır. Başlangıçta esenlikli bir durumda olan Ö1, Ö2'nin anlatıya katılmasından itibaren esenliksizliğe ulaşır. Ö2'nin anlatıdan çıkmasıyla birlikte tekrar esenliğe kavuşur. Bu da Ö5'in yardımıyla olur. Ancak, Ö5 bunu bir şey karşılığında yaptığı için beklenti içerisindedir. Ö5, Ö1'in birinci izlencesinde esenlikteyken, ikinci izlencesinde canı tehlikeye girer ancak içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı başarır.

Anlatıda Ö1 dışında diğer öznelerde bir eksiklik söz konusudur. Ö2 ağaçüstünde istek ve bilgiye sahipken güçten yoksun, ağaçdibinde ise istek ve güce sahip olmasına karşın bilgiden yoksundur. Ö5 tavuk-

horozlara karşı istek,bilgi ve güce sahipken, tazılar karşısında güçten yoksundur ancak yaralı da olsa kurtulmayı başarabilmektedir. Canını kurtarır ama tavuk-horozları yiyemez. Dolayısıyla da kendini tam bir özne olarak ortaya koyamaz. Çünkü metin içindeki öznenin edimini gerçekleştirme için üç kırılığa gereksinimi vardır. Bunlardan biri eksikse dönüşüm gerçekleşmemektedir.

Ö1, zaman ve uzamda varolan hem bedensel hem de zihinsel bir varlıktır. İzlenmelerini gerçekleştirecek isteğe, bilgiye sahip olmasına karşın gücü yoktur, ama gücü olmasa da akıl ve zeka ile donanımlı olması ve onu da kullanabilmesi, dolayısıyla başlangıçta her iki izlenmesinde de kendisinde varolan istek ve bilgiye akli ve zekasıyla gücü eklemesi yaşamda kalmayı başarmasına neden olur. Bu durumda kendisinin ben diyebilen istek, bilgi ve güçle donanımlı gerçek bir özne olarak tanımlamamıza olanak verir. Masallara özgü olan iyilerin, güçsüzlerin, yoksulların anlatı sonunda kazandığı gerçeği bir kez daha yineleniyor. Ancak şunu da belirtmeliyiz: anlatıda iyilik yapan öznelere, iyilik yaptıkları karşı öznelerden kötülük bulurlar(yolcu yılanı kurtarır yılan sokmak ister, tilki yolcuyla kurtarır, yolcu tilkiye tavuk yerine tazıyı vererek ona zarar verir. Ayrıca öküz ve ırmak da iyilikleri karşılığında insanoğlu tarafından kötü davranışla karşılaşılır).

Baştan sona Ö1'in durumunu incelersek. Lehinde ve aleyhinde durumlarla karşılaşsa da kazanmayı başarabilmektedir. Anlatının her iki izlenmesinde de baştan sona egemen olan izlek can olarak belirlenebilir. Çünkü başlangıçta yılanın, yılanın kurtulmasıyla yolcunun, yolcunun kurtulmasıyla tilkinin canı tehlikeye girer ancak sonuçta hiçbiri canından olmaz. Olan tavuklara olur. Tilki onlar için hep tehlike olacaktır, bu, tilkinin ağzından da belirtilir. *“Ey insanoğlu! demiş ben de senin evinde, yurdunda yuvanda, her yerde bulursam tavuğunu, horozunu yaşatmayacağım.”*

Anlatıda kişi, süre ve uzam görünümleri aşağıdaki gibi bir görünüm sunar.

1a

Ö1'in Birinci Anlatı İzlenmesi: Yolcu-Yılan(Ö1'in durumu)

Ö1	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Bugün	kır(yol)	esenlik	+yaşam
Sonuç Durumu	Bugün	kır(ağaçdibi)	esensizlik	±yaşam

Ö1'in Birinci Anlatı İzlenmesi: Yolcu-Yılan(Ö2'nin Durumu)

Ö2	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Bugün	kır(ağaçüstü)	esensizlik	±yaşam
Sonuç Durumu	Bugün	kır(ağaçdibi)	esenlik	+yaşam

1b

Ö1'in Birinci Anlatı İzlenesi: Yolcu-Yılan(Ö1'in durumu)

Ö1	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Bugün	kır(ağaçdibi)	esensizlik	±yaşam
Sonuç Durumu	Bugün	kır(yol)	esenlik	+yaşam

Ö1'in Birinci Anlatı İzlenesi: Yolcu-Yılan(Ö2'nin Durumu)

Ö2	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Bugün	kır(ağaçdibi)	esenlik	+yaşam
Sonuç Durumu	Bugün	kır(yol)	esenlik	+yaşam

Ö1'in İkinci Anlatı İzlenesi: Yolcu-Tilki(Ö1'in Durumu)

Ö1	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Bugün	kır(yol)	esenlik	+yaşam
Sonuç Durumu	Ertesi Gün	kır(tarla)	esenlik	+yaşam

Ö1'in İkinci Anlatı İzlenesi: Yolcu-Tilki(Ö5'in Durumu)

Ö5	Zaman	Uzam	Duyumsal	Durumsal
Başlangıç Durumu	Ertesi Gün	kır(tarla)	esensizlik	±yaşam
Sonuç Durumu	Ertesi Gün	kır(taşüstü)	esenlik	+yaşam

Kesit 1

Bir kişi seyahate çıkmış. Yolda gidiyormuş, yorulmuş... Şöyle bir karaağacın dibine uzanmış: "Biraz şurada dinleneyim," demiş.

Karaağaçta da bir yılan. Ağacın altında adam ateş yakmış, alevler ağacı sarmış. Ağaç yanmakta. Yılan yukarıda çığırıyor. Zavallı yılan yanacak ateşte. "Kalkayım şunu kurtarayım", demiş adam. Kalkmış yılanı kurtarmış ateşten. Bu sefer yılan gelmiş karşısına:

"Ey insanoğlu, ben seni sokacağım!"

"Yahu, niye sokacaksın? Ben seni ateşten kurtardım ya."

"Yok, sokacağım... Kurtarmasaydın."

"Ey, madem ki öyle, gideriz, üç yere danışırız, üçü de "soka" diye fetva verilerse o vakit sok beni."

Kesit 2

"Kalkıyorlar, yola düşüyorlar. Giderken bir öküz görüyorlar. Adam diyor ki:

"Ey öküz baba! Bu yılan ateşte yanıyordu, onu kurtardım. Bu sefer beni sokmak istiyor. Ben buna iyilik yaptım. Bu beni sokar mı, sokmaz mı?"

“Sokar, diyor öküz. İnsanoğluna iyilik mi yarar? Bana bütün çiftini sürdürür, sürdürür, ihtiyarladığım zaman götürür, kasaba verir, kestirir. İnsanoğluna iyilik yaramaz.”

“Ha, tamam! diyor yılan. Buradan aldık. fetvayı.”

Kesit 3

Biraz daha giderken yolları bir ırmağın kıyısına ulaşıyor. Diyorlar ki: “Şu ırmağa da soralım, bakalım.”

“Ya mübarek ırmak! diyor adam. Bu yılan ateşte yanıyordu, ben onu kurtardım. Şimdi beni sokmak istiyor. E, bu beni sokmalı mı, sokmamalı mı?”

“Tabii sokmalı, diyor ırmak. İnsanoğluna iyilik yaramaz. Çamaşırını, her şeyini bende temizler, kendi de bende yıkandığı, benim suyumu içtiği halde, elini, yüzünü yıkar, üstüne yüzüme tükürür.”

“Tamam! diyor yılan. Buradan da aldık fetvayı.”

Kesit 4

Giderken bir tilkiye rasgeliyorlar, ona sesleniyorlar.

“E, dur bakalım tilki baba.” Tilki dinliyor.

“Bu yılan, diyor adam, ağaçta yanıyordu, ben bunu kurtardım. Şimdi beni sokmak istiyor. Bu beni sokar mı, sokmaz mı?”

Tilki bir işaret ediyor gizliden adama, “bize var mı bir şey?” demek istercesine. Adam göz kırpmıyor “evet” der gibi. Tilki:

“Sokamaz,” diyor

“Tamam! son yanıt ‘sokamaz’ olduğu için beni sokamazsın,” diyor insanoğlu. Yılan bırakıp gidiyor.

O zaman tilki adama soruyor:

“Arkadaş, bana ne getireceksin sen?”

“Sana ben kırk tavukla kırk horoz getireceğim.”

“Peki, nereye getireceksin onları?”

“Yarın, falan yerde geniş bir tarla var, ıssız bir yer. Sen beni orada bekle.”

Kesit 5

Adam, kırk tazı koyuyor çuvalın içine, ertesi gün bunları sırtladığıyla hadi bakalım tilkinin beklediği yere. Tilki de kırk tavukla kırk horoz gelecek diye sevinmekte. Adam gelince diyor ki:

“Arkadaş, ben getirdim tavukları. Birer birer mi çıkarayım çuvaldan, yoksa hepsini mi dökeyim?” Tilki:

“Of! diyor, pek keyfim geldi. Dök, dök hepsini birden. Ben onların dağılanını, sakalımı sallaya sallaya toplarım bir yere.

Adam o zaman: “Al Allah kulunu zapteyle delini!” diyor ve çuvalın ağzını açıyor, döküveriyor. Kırk tazı çıkıp da tilkiyi görüverince saldırıyorlar üstüne.

Tilki fırlamış, kaçmış, güç bela kurtulmuş tazıların ellerinden.

Kesit 6

Yüksek bir taşın başına çıkmış da:

“Ah şu kafam! demiş insanoğluna iyilik mi yarar? Sokar desem olmaz mıydı? Ben tavuktan da vazgeçtim, şu beni koştuğu eziyete bak.”

Tilkicik yakayı kurtarmış ama, insanoğluna da pek kızmış:

“Ey insanoğlu! demiş ben de senin evinde, yurdunda yuvanda, her nerde bulursam tavuğunu, horozunu yaşatmayacağım.”

İşte o günden sonra insanoğlunun kümesinden tavuk çalmaya ahdetmiş tilki. Hâlâ da ahdinde duruyor.

Boratav, Pertev Naili 1997 *Az Gittik Uz Gittik*
(2. basım), İstanbul:Adam Yayınları. s.39-40

¹ Metnimiz anlatı(masal) türü bir metin olduğu için masal metinlerini çözümlemeye değişik bir yaklaşım getiren Propp yöntemiyle de çözümlenebilir. Masal çözümlemesi bir çok açıdan yapılabilir, ancak biz göstergebilim açısından çözümledik. Bir çözümmeden de bahsetmek gerekir ki bu çok önemlidir: Vladimir Propp yöntemi. Propp herhangi bir masalda, masal kişilerinin işlevleri masaldaki işlevlerin sayısından çok daha azdır. Bu masalın iki niteliğini oluşturmaktadır.: masalın çeşitliliği ve tekdüzeliği. V. Propp, masal kişilerinin işlevlerini masalın temel öğesi olarak ele alır. İşlevi de “bir kişinin olay örgüsünün akışı içinde taşıdığı anlam açısından betimlenmiş eylemi” olarak tanımlar. Ona göre iki çıkarsama vardır: İşlevler, onları meydana getiren kişilerden bağımsız olarak tanımlanmalıdır; bir eylem, anlatının akışı içindeki konumuna göre tanımlanmalıdır. Yüz Rus Masalını inceleyen Propp 31 işlev bulur ve bu kişilerin işlevleri arasında mantıksal bir ilişkinin olduğunu savunur. Buna karşın Greimas 31 işlevi 20’ye indirir. Propp, masala salt biçimsel yaklaştığı için eleştirilir. Geniş bilgi için bkz.(Propp 1970, *Morphologie du Conte*, Paris: Ed. du Seuil; Propp, 1985, *Masalın Biçimbilimi* çev. Mehmet-Sema Rifat, İstanbul:B/F/S yayınları; Özçalışkan 1996 *Dilbilim Araştırmaları*, s.59; Günay, 1988:9-20)

² Anlatı kavramını öykü(histoire) ve öykülemenin(narration) birleşimi olarak ele alıyoruz. Bu anlamda anlatı gerçek ya da düşsel olayların, değişik gösterge dizgeleri aracılığıyla anlatılması sonucu ortaya çıkan bir bütündür. Anlatı olup biten bir şeyi anlattığı düşünülürse, bir durum dönüşümüyle sonuçlanan her süreç bir anlatı olarak kabul edilir. Bunlar dar anlatıyı (micro-récit), bunların bütünle olan ilişkisi de geniş anlatıyı(macro-récit) oluşturur. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Greimas, A. J. (1966) **Sémantique Structurale**. Paris: Larousse. Yücel, Tahsin (1999) **Yapısalcılık**. İst:YKY. Kıran, Zeynel-Ayşe. (2000) **Metin Okuma Süreçleri**. Ankara: Seçkin yayınları.

³ Bkz. Zeyrek, Deniz. (1990) –*mİş'in Masallardaki İşlevi Üzerine*. **Dilbilim Araştırmaları** 1990. Ankara:Hitit Yayınları. s.79-84; *Anlatılarda Zaman ve Kip*. **20. Yüzyıl Yazıları**. s.133-142.

⁴ Zeyrek(1993)'te eylemlerin anlamlarına göre dört grupta incelendiğini belirtmektedir:Durum, edim, bitirme, tamamlama. Durum eylemleri bir etkinliği değil, varolan bir şeyi anlatırlar. Bir değişim içermezler ve iç yapıları yoktur. Başlama, bitme noktalarını içermezler: bilmek, inanmak, sahip olmak, sevmek... diğer iç eylem durum eylemlerinin tersine bir etkinliği anlatır ve bir değişikliği içerir. İç yapıları vardır, başlama ve bitiş noktaları eylemin anlamının bir parçasıdır, başlangıçtan sona değişik aşamalar içerir. Anlatılarda eylemlerle ilgili bilgi için bkz. Zeyrek, Deniz (1993) *Eylemlerle Anlatılar*. **Dilbilim Araştırmaları 1993**. Ankara Hitit Yayınları. S.119-129.

⁵ Van Dijk, metnin anlambilimsel yapısının hem bir dizi tümce düzeyinde(küçük yapı-micro structure) hem de metnin bütünü düzeyinde(büyük yapı-macro structure) betimlenebileceğini söylemektedir. Metnin yüzey yapısı önermeler dizisiyle oluşturulmuştur. Bu nedenle önermeler arasındaki anlamsal ilişki metin yüzey yapısından hareketle belirlenebilirken diğerleri de bağlamsal bilgiden elde edilebilir. Buna göre metnin küçük yapısı, metnin bir yerindeki tek tek önermelerin yapısı ve aralarındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Buna karşın büyük yapı bir bütün olarak metin oluşumuyla ilgilidir. Yukarıda ki dipnotta da belirtildiği gibi Greimas'ın dar ve geniş anlatı kavramları V. Dijk'in küçük-büyük yapılar kavramlarıyla benzerlik oluşturmaktadır. Konuyla ilgili bilgi için Bkz. Uzun, Leyla. (1996) **Orhun Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı**. İstanbul: Simurg yayını. s.32-33; T.A.Von Dijk. (1973) *Grammaires Textuelles et Structures Narratives*. **Sémiotique narrative et textuelle** haz. C. Chabrol. Paris: librairie larousse. s.188-190.

⁶ Bir edim sözcüsünün bir durum sözcüsünü etkileyip onu yeni bir durum sözcüsüne dönüştürme; başlangıç durumunu sonuç durumuna ulaştırarak temel dönüşümün gerçekleşme sürecine anlatı izlencesi denmektedir(Rifat, 1980:104; 1996:31). Bunun için önce durum sözcüklerini saptamak, ardından da bu sözcüklerin dönüşümlerini izlemek gerekmektedir. Anlatı izlencesi de dört evreden oluşmaktadır: *Eyletim / Edinim(Edinç) / Edim / Yaptırım*. Anlatı izlenceleri için bkz. Groupe d'Entrevernes (1988), **Analyses Sémiotiques des Textes** (6. baskı), Lyon: Presses Universitaires.

⁷ Aİ=Anlatı izlencesi, Ö1=Yolcu, N=Yılan(canı), ()=durum sözcüsü, []= edim sözcüsü, =dönüşüm, U=ayrışım, ∩=bağlaşım

⁸ Kesitleme, bir anlatıyı ya da bir metni anlam kavşaklarına, bir başka deyişle okuma birimlerine ayırmaktır(bkz.Rifat,1996:81).Göstergebilimsel bir çözümleme anlatının iç düzenine yönelir. Bunu yaparken de yöntemsel tutarlılığı ön planda tutar. Bu tutarlılık gereği incelediği söylemi kesitlere ayırarak çözümler. Bu durumda göstergebilim, metnin gizli anlamını bulmaktan, açıklamaktan çok, anlamın söylem düzlemine nasıl çıktığının taslağını sunmaktadır.

⁹ Özne ve Özne tipleriyle ilgili bilgi için bkz Kıran, Ayşe (1999a) *Ben ve Ötekiler*, **Dilbilim Araştırmaları**, İstanbul: Simurg Yayınları, s.153-172

Kaynaklar

Bayrav, Süheyla (1978) *Anlatı Grameri*. **FDE Dergisi**. Ankara: H.Ü. Edebiyat Fak. yayınları.

Boratav, Pertev-Naili (1997) *Yolcu ile Yılan*. **Az Gittik Uz Gittik**. İstanbul: Adam Yayınları, s.39-42

D'Entrevernes, Groupe (1988) **Analyse Sémiotique des Textes**. Lyon: Presses Universitaires

Floch, Jean-Marie (1985) *Mais Qu'est donc que la Sémiotique?*, **Le Français dans le Monde**, no: 197, Paris: Hachette, ss 44-47.

Greimas, Algirdas Julien (1983) **Du Sens II: Essais Sémiotiques**, Paris: Edition du Seuil.

- _____ (1973) *Les Actans, Les Acteurs, Les Figures. Sémiotique Narrative et Textuelle* (haz.Cl. Chabrol). Paris: Larousse. s.161-176.
- Günay, Doğan (1988) **La Duplicité des Fonctions Actantielles dans la Chèvre de M. Seguin d'Alphonse Daudet**(yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşeri, Kâmil (1996) **Analyse Sémiotique du Conte de Maupassant:La Ficelle**(basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi
- Kaş, Ali (1981) '*Sinağrit Baba'yı Okumaya Çalışmak: Göstergebilimsel Bir Çözümleme Denemesi*, **FDE Dergisi**, cilt:II, sayı:8, s.56-74
- Kıran, Ayşe (1981) *Dilbilim Yazın İlişkilerinde Yazınsal Göstergebilimin Yeri*, **FDE Dergisi** Ankara: H.Ü. Yayınları, cilt:II, sayı:8, s.99-115
- _____ (1987) *Semiyoloji ve Semiyotik*, **H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 4, sayı 2, Ankara: H.Ü. Yayınları, ss 47-67.
- _____ (1990) *Dilbilim-Göstergebilim İlişkileri*, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.51-62.
- _____ (1993) **Méthodes d'Analyse de Textes: Metin Okuma ve İnceleme Yöntemleri**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları
- _____ (1998) *Günümüzde Yazınsal Göstergebilim*, Mersin: **XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**(Günümüz Fransız Göstergebilimi ve Uygulama Alanları Yuvarlak Masa Toplantısı), s.237-248
- _____ (1999a) *Ben ve Ötekiler*, **Dilbilim Araştırmaları**, İstanbul Simurg Yayınları, s.153-172
- _____ (1999b) **Dilbilim ve Metin Çözümleme**, Ankara:Doktora Ders Notları
- Rifat, Mehmet (1980) *Genel Göstergebilim İlkeleri: Gösterge Dizgelerinin Üretim Süreci*, **Dilbilim V**, İstanbul: İ.Ü.Yabancı Diller Yüksekokulu Fransızca Bölümü yayını, s.101-111
- _____ (1993) **Homo Semioticus**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____ (1996) **Göstergebilimcinin Kitabı**, İstanbul: Düzlem yayınları.
- _____ (1999) **Gösterge Eleştirisi**. İstanbul: Kaf yayınları.
- Vardar, Berke (1988) **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: ABC Tanıtım Basımevi.
- Yücel, Tahsin (1991) *Göstergebilim*, **Dilbilim ve Türkçe**, Ankara: Dil Derneği Yayınları, s.106-111.
- _____ 1998 **Söylemlerin İçinden**, İstanbul: YKY.
- _____ 1999 **Yapısalcılık**, İstanbul: YKY.